

Жуковський М.П.

Голова Нікопольської міської організації

Всеукраїнської спілки краєзнавців,

заступник директора Нікопольського

державного краєзнавчого музею

з наукової роботи

м. Нікополь, Україна

[Біографія](#) **Нікополь** (стислий історико-статистичний нарис з історії міста)

Присвячується п'ятнадцятій річниці

проголошення незалежності України

Історія давніх часів та раннього середньовіччя Нікопольського регіону

На високому правому березі Дніпра, у тому місці де плавні були найвужчими, розташоване найстаріше місто у Нижній Наддніпрянщині – Нікополь.

Дніпро в нижній течії, прорізає русло з півночі на південь через гранітні породи Українського кристалічного щита, що відомі в історичній пам'яті нашого народу як пороги, потрапляє у степові простори Причорноморської низовини. Нижче острова Хортиця він змінює напрямок русла і повертає на захід. Тут Дніпро ніс свої води широкою долиною серед плавнів. Їх ширина коливалась від п'яти до тридцяти кілометрів. Це була рівнина, вкрита листяним лісом і болотяною рослинністю. Значна територія була під заливними луками, порізнаними численними водними протоками, озерами і болотами. Багатий тваринний світ і велика кількість риби, при наявності найродючішого в Європі чорнозему на цій місцевості, були надзвичайно сприятливі для життя і діяльності людського суспільства.

Залюднення регіону в межиріччі Базавлука й Томаківки, що є правими притоками Дніпра, почалося у добу неоліту (нового кам'яного віку - IV тис. до Р.Х.). Воно було обумовлено не тільки природними умовами, але і зручним місцем для переправи з одного берега Дніпра на інший через плавні. Саме на цій місцевості, де гострий мис глибоко врізався в плавні і розташувався Нікополь.

Природним підґрунтям для виникнення давніх поселень на території сучасного м. Нікополя було високе трикутне плато над Дніпром, що крутими схилами сходило до заплави. Особливо виділявся правобережний південний мис у самому вузькому місці річкової заплави.

Час неоліту був періодом переходу первісного суспільства від привласнюючих форм господарства (збиральництво, мисливство, рибальство) до відтворюючих (землеробство і скотарство). У наступному історичному періоді – енеоліті (мідно - кам'яному віці в IV тис. до Р.Х. в сучасних межах Нікополя на його східній частині археологами було відкрито поселення Середньостогівської культури. Його населення поєднувало традиційні заняття мисливством, рибальством із скотарством та примітивним землеробством. Вони першими приручили коня і створили кінську зброю.

Цей історичний період представлений Нижньомихайлівською культурою, населення якої переважно займалось скотарством і активно освоювало степові простори. Саме з ним пов'язують виникнення курганного обряду поховання в межах південної України. На території Нікополя перебування останніх було відзначено спорудженням перших курганів відомого в археології Нікопольського курганного поля, розташованого на вододілі річок Чортотлика і Малої Кам'янки - від міського парку ім. 40-річчя Перемоги до села Олексіївка Нікопольського району.

В час існування ямної історико-культурної спільноти (середина III тис. — початок II тис. до Р.Х.) напівкочове степове населення нашого регіону зростає. Цьому сприяло впровадження нових технічних засобів — возів на чотирьох колесах. Наступною спільнотою на теренах Південної України, також і нашого регіону, була катакомбна культура (XX – XVII ст. до Р.Х.). Поховання цієї культури були виявлені під час досліджень Нікопольського курганного поля.

На території міста археологами також були виявлені поховання часів зрубної (XVI-XII ст. до Р.Х.) та сабатинівської (XIV-XII ст. до Р.Х.) культур. Вищезгадані культури пов'язують з найдавнішими іраномовними народами. Частина вчених вважає їх представниками легендарних аріїв.

У IX-VIII ст. до Р.Х. Північне Причорномор'я, складовою частиною якого є наш регіон, населяли іраномовні кочові племена войовничих кіммерійців - перший народ, що відомий під власним іменем.

На рубежі VII-VI ст. до Р.Х. причорноморські степи захоплюють скіфські племена, які остаточно тут утвердилася у V ст. до Р.Х. Саме тут, на лівому березі Дніпра, напроти місця сучасного розташування Нікополя, близько двохсот років існувало велике адміністративне і торгово-ремісниче поселення Степової Скіфії, відоме в науковій літературі, як Кам'янське Городище. Це стародавнє місто-фортеця, а також ряд малих скіфських поселень на обох берегах, у тому числі і на території сучасного міста, контролювали переправу через Дніпро.

В радіусі 50-60 км від неї були сконцентровані найбільші кургани царських скіфів. Всі кургани-велетні до 20 м висотою були розташовані саме тут — Чортомлик, Олександрополь, Солоха, Огуз, Нечаєва Могила. Велика кількість курганів скіфської знаті: Краснокутський курган, Товста, Хомина, Соболева, Бабина, Гайманова Могили та багато інших, також знаходилися в цьому регіоні. На думку багатьох дослідників, саме тут локалізується скіфський Геррос — місце поховання скіфських царів, так яскраво описане давньогрецьким істориком Геродотом Галікарнаським.

У першій половині III ст. до Р.Х. колись могутнє державне утворення Велика Скіфія у Північному Причорномор'ї зникає внаслідок змін кліматичних умов. Лише у другій половині II ст. до Р.Х. тут з'являються іраномовні сарматські племена. Вони вели традиційний для них кочовий спосіб життя. Археологи виявили чимало сарматських поховань у південній Україні в тому числі й Нікополі.

В II-V ст. у Північному Причорномор'ї з'являються нові народи. Вони активно використовували переправу через Дніпро в районі сучасного Нікополя, нижче Дніпровських порогів. Поблизу Нікополя, за різними джерелами, відомо близько 15 поселень та могильників Черняхівської культури, які входили до складу Рейхготланду — імперії германських племен готів. Внаслідок жорсткої експлуатації готами підпорядкованих їм племен, між ними мали місце численні конфлікти та тривалі війни.

Наприкінці IV-V ст. через нижню Наддніпрянщину пройшли хвилі “Великого переселення народів” — гунів, аварів. В VI-VII ст. освоєння цього регіону почали племена антів. Проте цей процес слов'янської колонізації був зупинений тюркомовними племенами кочівників – болгарами та хозарами.

У IX-XI ст. тут кочували орди печенігів. Через Нікопольський регіон проходив шлях по Дніпру “з варяг у греки” — важлива транспортна магістраль, яка поєднувала країни Північної Європи з Візантійською імперією. На місці теперішнього Нікополя знаходився перетин “грецького” шляху з Соляним із Криму.

В середині XI ст. в степах Нижньої Наддніпрянщини приходять кочові племена половців. Свідченням їх перебування у нашому регіоні є непограбоване поховання жінки-половчанки, виявлене під час археологічних досліджень на території міського парку 40-річчя Перемоги. Століттям пізніше в цьому регіоні крім половців, також проживають літописні “бродники”.

В другій половині 30-х років XIII ст. степах Нижньої Наддніпрянщини захопили монголо-татари, які прийшли з північного сходу. Вони увійшли до складу західного улусу Золотої Орди. В XIII-XIV ст. через Нікопольський регіон проходив торговий шлях, який зв'язував татарські міста Акерман (сучасне місто Білгород-Дністровський Одеської області України) та Азак (сучасне місто Азов Ростовської області Росії).

В 1395 р. війська Самаркандського правителя Тамерлана здійснили напад на поселення татар у Наддніпрянщині, зокрема по берегах Дніпровських плавнів, і спустошили їх. Після винищення татарського населення середньоазіатські завойовники рушили на схід до своєї країни.

Скориставшись сприятливою ситуацією, Великий Литовський князь Вітовт захопив у 1398 р. територію північно-західного Причорномор'я між Дніпром та Дністром. Відомо, що на о.Тавань (район сучасного м. Каховки) литовці збудували укріплення і тримали там митницю.

Але їх володарювання тут було недовгим. У середині XV ст. утворилось Кримське ханство на чолі з Гіреями. Татари повернули собі захоплені у них степові простори. З території Північного Причорномор'я вони почали здійснювати безперервні набіги на Поділля, Волинь, Галичину, Наддніпрянщину та Слобідську Україну.

Сприятливі природні умови для життя людини, які забезпечували гарантоване функціонування всіх типів господарства, а також зручність переправи через Дніпро на шляху в Крим, зумовлювали зосередження населення в різні епохи у Нікопольському регіоні, і зокрема на території сучасного Нікополя. Проте боротьба різних народів та держав за право володіти Нижньою Наддніпрянщиною, особливо в часи раннього середньовіччя, не сприяла постійному проживанню тут людей, а також заснування та розтушування сталих поселень.

Микитин Ріг у кінці XVI - першій третині XVII ст.
У кінці XV-го століття землі за дніпровськими порогами починають освоювати українські козаки з міст Канева, Черкас, Києва. Вони займалися рибальством, мисливством, бджільництвом, видобутком солі у гирлі Дніпра.

В описі Черкаської фортеці від 1552 р. згадані уходи козаків в районі Дніпровських порогів, а також на р. Томаківка, Базавлук, Аргачин аж до Тавані. В районі уходів козаки будували тимчасові поселення з невеликими укріпленнями — “засіками”, “січами”, де вони зберігали продукти промислів і захищались від нападів татар.

Военно-політична необхідність у середині XVI-го століття призвела до заснування козацтва на острові Томаківка Запорозької Січі – першого українського міста-фортеці у нашому регіоні, що було головним поселенням та адміністративним центром козаків за порогами Дніпра.

Її поява започаткувала нову добу в історії України. Утворення Запорозької Січі відновило процес національного державотворення і призвело до появи центру національно-визвольної боротьби українського народу.

За часів перебування Запорозької Січі на о.Томаківка до 1593 р. сформувалися засади існування Християнської козацької республіки — Військо Запорозьке; демократично обраний козацькою радою уряд Січі — кошова старшина, що виконувала

законодавчі, виконавчі і судові функції згідно з нормами звичаєвого права; символи влади — клейноди; скарбниця тощо.

Наступна після Томаківської Січі, що була зруйнована під час нападу татар є Базавлуцька (1594-1638 рр.), яку козаки розташували на о. Базавлук (в районі сучасного села Капулівка Нікопольського району). Саме до року її заснування відноситься перша документальна згадка про місцевість, де розташований Нікополь. Вона знаходиться у щоденнику посла Священної Римської Імперії Еріха Лясоти, який приїздив до запорозьких козаків на Базавлуцьку Січ влітку 1594 р.

Під час повернення додому він у своєму щоденнику занотував: “Дня 2 липня... Того ж дня до Мамай-Сури, старого городища, де збереглися залишки валів старої фортеці на татарському боці. Потім до Білозірки (річечка, яка тече з татарських степів і тут при впаданні в Дніпро утворює озеро, тут теж є городище й вали великого старого міста). Далі до Кам'яного Затону (затока Дніпра на татарському боці, яка має кам'яний берег і від того отримала свою назву). Тут татари взимку, коли Дніпро замерзає і звичайно влаштовують свою переправу й перехід, а також відкуп, тобто викуп полонених. Звідси берегом аж до Білого озера тягнеться високий насипний вал. А біля нього лежить великий круглий камінь на знак того, що колись тут відбувалася велика битва. Звідси до Микитинового Рогу, що на лівій або руській стороні. Недалеко звідси заночували на острові.

Дня 3-го липня. До Лисої гори по лівому або руському боці...”

Е. Лясота записав про Кам'яний Затон і Микитин Ріг, як місця на берегах Дніпра, між якими була татарська переправа, без згадки про наявність на ньому поселення. Його перебування на Микитиному Розі було б дуже небезпечним внаслідок нападів татар.

Топоніми Микитин Ріг і Лиса Гора згадуються у відомій пам'ятці російської картографії, як “Большой Чертеж всему Московскому Государству” (1598 р.). У 1627 р. до цієї мапи була написана “Книга Большому Чертежу”, яка дійшла до нашого часу. Її упорядники наводять свідчення запорозьких козаків про свою місцевість, зокрема:

“А ниже Томаковки миля Лысые Горки

А ниже Лысые Горки миля Микитин Рог

А ниже Микитинового Рогу миля Затон Каменный”.

Видатний український історик М. Грушевський, досліджуючи історію козацтва наводить в “Історії України-Русі” два документи, де згадується Микитин Ріг.

Першим є повідомлення Брацлавського хорунжого Хмелецького канцлеру Речі Посполитої про події на Запорожжі та в Криму у листопаді 1628 р. Зокрема, в ньому йдеться про переправу союзних у той час козацьких і татарських військ через Дніпро: “Рушивши з Микитинового Рогу до Камінного Затону, два дні переправлялись за Дніпро”.

Другим свідченням є розповідь про те, як у червні 1637 р. козацький гетьман П. Бут з своїми прихильниками, захопивши гармати в Корсуні, перевіз їх на Запорожжя. Він направив козацькій старшині, що залишилася на “волості”, листа “З коша против Микитинового Рогу”.

Перша мапа, на якій позначено місцевість, де розташований сучасний Нікополь, є “Частина ріки Борисфен за порогами, що називається в народі “Запорожжям” (звідки козаки називаються запорожцями) від о. Хортиця до моря Євксинського”, яку склав відомий французький військовий інженер-архітектор та капітан польської королівської армії Гійом Левасер де Боплан. На цій мапі по правому берегу Дніпра, вище позначеної річки Чортомлик (Czertomlik R) є напис “Lissa Kowka” та “Miketin R”(останній розташований паралельно позначеній лінії, яка символізує річку). Вище позначена річка

Томаківка і однойменний острів (Томаківка). Ця мапа складена Бопланом під час його перебування на Запорозжжі у 1639 р. Вона була підготовлена до друку у його праці "Опис України" королівським гравером Гондієм (Гондіусом) у 1962 р. та за невідомих причин не була опублікована і зберігається в Гданській науковій бібліотеці Польської Академії Наук.

Вищезгадані джерела про Микитин Ріг швидше свідчать про нього як природно-географічний об'єкт на кордоні запорозьких козаків з Кримським Ханством, ніж про назву поселення.

Досить вірогідно, що у кінці XVI - на початку XVII ст. на Микитиному Розі могли перебувати рухомі козацькі пікети, як варта для нагляду за цією ділянкою кордону, де була одна з татарських переправ, про яку згадує Е.Лясота.

Щодо назви річкового мису Микитин Ріг, то за народним переказом вона походить від імені козака Микити, який начебто оселився тут і займався перевозом на лівий берег Дніпра людей та їх майна.

Микитинська Запорозька Січ У 1638 р. після поразки козацького повстання під проводом Д. Гуні і Я. Остряниці польська влада примусила козаків прийняти положення „Ординації Війська Запорозького Реєстрового”. У ньому, зокрема, було ухвалено: „Полки с их полковниками должны по очереди выступить в Запорожье для защиты той области и для того, чтобы препятствовать татарам переправляться через Днепр...”

За свідченням літописця Дзєвовича, у 1639 р. на Микитиному Розі козаками Війська Запорозького на чолі Ф.Лінчаєм, було споруджено місто-фортецю Січ. Вона була розташована на стратегічному місці – найвищому (висотою 75-76 м. від рівня моря) плато корінного берега Дніпра. Січ мала земляні укріплення – рів і вал у формі кола, в середині якого знаходились: січовий майдан, церква, будівлі куренів та їх дворища. В системі укріплень Січі був 7-ми метровий курган Висока Могила, де був розташований сторожовий пост козаків, оскільки з його вершини була можливість спостерігати за місцевістю, як по правому, так і по лівому берегах Дніпра на відстань 10-12 км. На південь від цих укріплень Січі було берегове земляне укріплення. Воно прикривало розташовані при березі р. Підпільної козацькі човни, на яких реєстрові козаки Микитинської Січі повинні були контролювати острови Великого Лугу, щоб на них не збиралися нереєстрові козаки для походу на Крим або Туреччину. Засновники Січі - линчаївці, захищаючи свої права, вступили у конфлікт з одним із впливових, пропольськи настроєним козацьким старшиною Барабашом. Це перейшло у міжусобну війну між козаками на Запорозжжі, яка закінчилася поразкою линчаївців.

Проте це не припинило їх боротьбу проти Барабаша та його прихильників. Линчаївці обрали отаманом І. Полежаєнка — сина убитого козацького судді А. Полежає. Польський гетьман спорядив проти Микитинської Січі каральну експедицію, яка її захопила. Це свідчить про ту велику увагу, яку польський уряд і командування надавали контролю за південною прикордонною фортецею на Дніпрі, що перекривала шлях татарам в Україну.

В кінці грудня 1647 р. на Запорозжжя, рятуючись від переслідувань польської шляхти, прибув чигиринський сотник Б. Хмельницький із загоном своїх прихильників. Б.Хмельницький “спершу подався на острів Бучки, а потім втік на Микитин Ріг, де знайшов там чоловік триста козаків, розповів їм про себе, про все те, що ляхи з козаками задумали зробити, про ту наругу, яку вони чинять не лише над козацтвом, а й над господніми храмами”.

Як повідомляв у своєму листі невідомому адресату подільський суддя Л. М'яковський 18 лютого 1648 р.: “4-го числа цього місяця зрадник Хмельницький напав на Січ, де ніс сторожову службу Черкаський полк згідно з своєю домовленістю і наказом Речі Посполитої. Хмельницький захопив весь провіант, забрав усі човни” Літопис Г. Граб'янки підтверджує: “Спершу усіх жовнірів польських та німців-найманців (що залогою на Запорозжжі стояли винищив).”

Поляки не могли змиритися з втратою найголовнішого форпоста за порогами Дніпра і направили проти повстанців Микитинської Січі козаків черкаського полковника С. Вадовського та чигиринського полковника С. Кричевського. Б.Хмельницький захопив їх кінний роз'їзд, а потім ударив по табору каральної експедиції і розгромив його. Втративши в бою понад 30 драгунів і шляхтичів вбитими, полковники з рештками війська відступили. Здобуття Микитинської Січі і звільнення Запорозжжя від поляків були першими перемогами Б. Хмельницького, що мали стратегічне значення. Так на початку 1648 р. почалася національно-визвольна війна українського народу.

Повсталі козаки обрали Б.Хмельницького старшим Війська Запорозького. Він направив своїх представників до польського короля з поясненням причини виступу. Одночасно таємно розіслав посланців у міста і села з універсалами, в яких закликав піднятися на боротьбу з поляками.

Наприкінці лютого 1648 р. на Запорозжжі вже нараховувалося близько п'яти тисяч чоловік. Важливою для Б. Хмельницького була поїздка у Крим та укладення воєнного союзу з кримським ханом Іслам-Гіреєм, який направив йому на допомогу перекопську орду на чолі з Тугай-беєм.

Повернувшись на Січ у супроводі татарського війська, Б. Хмельницький зустрівся з кошовою старшиною і повідомив про союз з Кримом. Наступного дня залпами гармат старшина скликала тисячі козаків на нараду: “Запорозьке військо одностайно і одноголосно назвало Хмельницького своїм гетьманом і 19 квітня постановило і обіцялося стояти за нього у війні з поляками, навіть якщо треба буде головами накласти...”

В цей час, польське командування в Україні видало наказ частині своїх військ “жеби йшли просто на Запорозжже до Січі зносити Хмельницького або осадити його...”

22-го квітня 1648 р. Б. Хмельницький на чолі 8-тисячної армії українських козаків добровольців та 20 тисяч татар вирушив Микитиним шляхом назустріч полякам, щоб дати їм бій. 29 квітня 1648 р. на Жовтих Водах почалися затяжні кровопролитні бої українсько-татарського війська з поляками. Саме в ці дні в районі Микитинської Січі відбулася подія, що змінила перебіг Жовтоводської битви. До Микитинської Січі підійшла і розташувалася у Кам'яному Затоні польська флотилія. Під впливом агітації представників Б.Хмельницького, реєстрові козаки підняли повстання - перебили німецьку піхоту і польських драгунів на чолі з Барабашом та Караїмовичем. Чотири повсталі козацькі полки направилися до Жовтих Вод. В ніч з 15-го на 16 травня 1648 р. поляки зазнали поразки від об'єднаних сил запорожців, реєстровців і татар.

25-26 травня 1648 р. головні сили польської армії в Україні під командуванням М. Потоцького були розгромлені українсько-татарським військом під Корсунем. Про ці події Б.Хмельницький повідомив у Микитинську Січ. На знак вдячності козакам за допомогу він надіслав їм чотири хоругви, два бунчуки, дві булави, три пари котлів, шість гармат, тисячу талерів на пиво і триста талерів на церкву Божу Січову.

Використовуючи традиції Запорозької Січі, Б. Хмельницький створює армію, державний апарат. Отже у середині XVII ст. народилася Українська козацька держава

під назвою Військо Запорозьке. З влаштуванням її столиці у Чигирині, Микитинська Січ почала втрачати свою провідну роль, але зберегла статус головної фортеці Запорожжя.

Саме туди, після укладення Зборовського договору 1649 р. між Б. Хмельницьким і польським королем, почали приходити селяни і козаки незадоволені його умовами. На початку 1650 р. тут вибухнуло повстання проти Б. Хмельницького. Повстанці обрали гетьманом Війська Запорозького козака Худолія. Б. Хмельницький послав на Запорожжя війська, які придушили виступ, заарештували новообраного гетьмана і відвезли у Чигирин до суду, за рішенням якого його було страчено.

Микитинську Січ зайняли реєстрові козаки, кошовим отаманом стала довірена особа гетьмана України.

Під час війни з поляками Микитинська Січ двічі руйнувалася татарами. Проте цей важливий прикордонний центр Війська Запорозького козаки відновлювали. Але, внаслідок суперечок з гетьманом Б. Хмельницьким після укладання ним з поляками Білоцерківського договору, низові козаки у 1652 р. влаштували нову Січ на Чортомлицькому Розі.

У другій половині XVII-го століття Микитинська Січ називалася Старою, на відміну від існуючої в той же час Чортомлицької (1652-1709 рр.).

Микитинська Запорозька Січ відіграла визначну роль в історії України. Вона була місцем початку національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття. Тут під проводом Богдана Хмельницького, обраного гетьманом Війська Запорозького була започаткована нова доба в історії українського народу та його держави.

Микитин Перевіз Війська Запорозького Низового

Біля Старої Січі виникло козацьке поселення Микитин Перевіз, яке ще мало другу назву – Кам'янський Перевіз.

У повідомленні про російське посольство стольника Ю. Лодиженського до турецького султана і кримського хана згадується, що він з більшою частиною людей 15-го травня 1667 р. виїхав із Січі на човнах з наміром через 5 верст висадитися на лівому березі Дніпра. Менша частина складу посольства – 30 рейтарів на чолі з прапорщиком, а також “лошади де посольские ... послали вверх по Днепру к Каменскому Перевозу и от Сечи де до Каменского Перевозу верст с сем”.

Після укладання Константинопольського договору 1700 р. між Московським царством та Туреччиною і Кримом, російський уряд вирішив зміцнити свої позиції на Запорожжі. За дорученням царя Петра I командуючий військами на півдні України князь Кольцов-Масальський зруйнував турецькі фортеці Тавань та Кизикермен і вибрав місце для будівництва російської фортеці біля Кам'яного Затону.

Кошовий отаман К. Гордієнко від імені Війська Запорозького Низового 23 жовтня 1702 р. надіслав протест гетьману України І. Мазепі та російському царю Петру I проти будівництва фортеці у Кам'яному Затоні. Запорожці вважали це будівництво порушенням своїх прав, замахом на прибутки від перевозу між Микитиним Рогом та Кам'яним Затонем і силою їх відстоювали.

Під час перебування Війська Запорозького Низового під покровительством турків і татар

у 1710-1733 рр. козаки тримали перевіз і брали мито у Микитиному. Поселення Микитин Перевіз залишилося і під час переходу запорозьких козаків під владу Російської імперії у 1734 р. Після російсько-турецької війни у 1734–1739 рр. та встановлення нового кордону, Микитин Перевіз показано на “Генеральной ландкарте от Киева по реке Днепру до Очакова и по степи до Азова...” 1743 р.

Тут знаходилася запорозька залага з 150 козаків, митниця з посадовими особами від кошової старшини Війська Запорозького Низового: шафар, підшафарій, писар і підписарій. Останні збирали мито, брали відрахунки, необхідні для утримання прикордонної варту і будівель, наглядали за порядком на перевозі. Безпосередньо переправа через Дніпро здійснювалася на військових паромах. Значення Микитинового Перевозу для Війська Запорозького Низового було особливо важливим, оскільки він приносив значні прибутки .

1-го квітня 1756 р. у Новій Запорозькій Січі відбулася велика пожежа, під час якої згоріло багато будівель. Відбудова Січі йшла повільно, бо вимагала значних коштів і великої кількості будівельних матеріалів. Тут виявилось, що кораблі із-за мілин на р. Підпільній не завжди можуть підходити до Січі. Ось чому козаки, обміркувавши ситуацію, вирішили перенести Січ на Микитин Перевіз. Про це кошовий отаман Г.Федорів повідомив 12 березня 1758 р. гетьману України К. Розумовському. Останній надіслав копію їх листа до Сенату Російської імперії.

У січні 1760 р. Сенат повідомив гетьману К. Розумовському: "...оному запорожському войску переселится для лучшей их выгоды на требуемое место при Никитине способно". Від гетьмана також вимагалось підтвердити це рішення і К.Розумовський дав позитивну відповідь у Санкт-Петербурзі.

У 1761 р. Нову Січ та Микитин Перевіз відвідав член Комерц-колегії надвірний радник Д. Лодигін з метою організації тут закордонної торгівлі. В його звіті є опис Микитинового Перевозу: "Оное Никитино есть урочище на берегу Днепра против Каменного Затону в Крымскую сторону, где один указной перевоз со определенным от Коллегии иностранных дел переводчиком и учрежден карантин..., а живут там в Никитине хат до 30-ти запорожцев, ради шинкарства и места для удобнейшего для пристани и к жительству со всеми выгодами (кроме хормного лесу) ниже порогов лутче нет".

Д. Лодигін запропонував своєму керівництву не допустити переносу Запорозької Січі в Микитине , а самим тут збудувати порт і фортецю та зайняти тут дуже вигідну стратегічну позицію.

Влітку 1763 р. на Запорозьку Січ прибув інженер-полковник В. Менцеліус. Він зняв план місцевості від Січі до Микитинового Перевозу, склав проект будівництва січової фортеці та кошторис витрат на її будівництво у сумі 177 857 рублів 88 коп. Проект і кошторис вже затвердила нова російська імператриця Катерина II на початку 1764 р.

Вищезгадані плани з перенесення Запорозької Січі з р. Підпільної на Микитин Перевіз через шпигунів стали відомі кримському хану , а від нього турецькому султану. Вони

заявили рішучий протест Катерині II. Тому вона змушена була у травні 1764 р. ухвалити: "...той Сечи Запорожской на новое место перенесение до будущего удобного времени ... отложить".

Значення Микитиноного Перевозу можна простежити по військово-стратегічній мапі того часу - "Карта пограничная к реке Днепр и протчим в оную впадающим речкам около лежащих знатных городам, крепостям и протчим местам..." 1764 р., що була складена штурманом російського флоту В. Кіпріановим. На ній поруч із зображенням Микитиноного Перевозу є такі написи і позначки:

- а) "Во оном месте к Никитину в мирное время с нагайской стороны был перевоз на паромах";
- б) позначені запорозькі зимівники понад берегом вгору Дніпра на території, де зараз розташовані Довгалівка та Новопавлівка (Лиса Гора) – історичні передмістя Нікополя;
- в) на північний захід від Микитиноного Перевозу позначена фортеця понад р. Підпільною і напис "В оном месте прежде была крепость называемая Запорожская вервь".

Від часів російсько-турецької війни 1768-1774 рр. збереглося декілька документів про розвиток Микитиноного Перевозу. Так, "Описание замка Кинбурна и отданных в силе мирного в 1774 г. июля 10 при Кайнардже по 18 артикулу в Российское владение земель „має такий опис: "...при самом Каменном Затоне, откуда чрез Днепр от запорожцев, всегда бывает перевоз и называется Никитинской. (У Никитинского перевоза изрядная деревянная церковь и до 20 жилых запорожских изб составляют слободку; перевозят в полу ю воду сперва на остров, а переехав ево опять водою на берег, а летом с того самого острова к Никитину в брод дорога бывает...)". Протяжність переправи від Микитиноного до Кам'яного Затону була три версти.

Під час воєнних дій у Микитиноному перевозі була відкрита поштова станція на тракті, що поєднував Запорожжя із південно-західними регіонами України. Спочатку у ній служили троє, а потім ще семеро козаків. Для обслуговування приїжджих на переправу та місцевих козаків у Микитиноному Перевозі було 10 шинків, які давали не менше 235 рублів прибутку для військової скарбниці. Духовним осередком козацького поселення була церква Покрови Святої Богородиці. Для неї у 1775 р. було споруджена нова храмова будівля. До неї було приписано 300 зимівників, розташованих поблизу Микитиноного Перевозу.

Під час війни з турками кошова старшина знову звернулася до російського уряду з проханням вирішити питання про перенесення Нової Січі до Микитиноного Перевозу. Але відповіді не отримала.

Весною 1775 р. російський уряд таємно вирішив знищити Військо Запорозьке Низове. В кінці травня 1775 р. 100-тисячна російська армія під приводом передислокації у Росію та охорони її південних кордонів почала приховану окупацію запорозьких земель. 4-го травня 1775 р. російські війська блокували Січ, роззброїли її залогу, а кошова старшина на чолі з отаманом П. Калнишевським була заарештована.

Таким чином, вищенаведені факти свідчать, що Микитин Перевіз мав особливий статус у

Війську Запорозькому Низовому. Він був прикордонним поселенням, мав у наявності адміністративні установи (митницю, поштову станцію), військову залозу, церкву Святої Покрови Богородиці – центр приходу для мешканців сотень зимівників, розташованих поблизу, торгові установи тощо. Микитин Перевіз мав і реальну містобудівничу перспективу, яка не була реалізована внаслідок захоплення російськими військами запорозьких земель та знищення Запорозької Січі.

Утворення містечка Нікополь та його розвиток у 1775-1800 рр.

Під час знищення Запорозької Січі на початку червня 1775 р. Микитин Перевіз був захоплений піхотними частинами російської армії. Він був включений до складу Новоросійської губернії. У вересні 1775 р. Катерина II прийняла пропозицію князя Г. Потьомкіна побудувати на Микитиному Перевозі губернське місто Слав'янськ. Цей проект не був реалізований, проте Микитин Перевіз був введений до складу утвореного Слав'янського повіту однойменної провінції Новоросійської губернії.

Для робіт пов'язаних з будівництвом фортеці Славянськ передбачалося залучити 563 майстра, 1 896 робітників, котрим необхідно було за роботу заплатити 42 358 рублів, за будматеріали 142 642 рублі, а всього 185 000 рублів.

У фортеці п кутної форми планувалося збудувати церкву, комендантський дім, казарми, льохи, школу, лазарет, будинки для офіцерів, священників, та медичного персоналу, спорудити на Дніпрі - гавань і зміцнити берег протяжністю 250 сажнів.

„Генеральная карта Новороссийской губернии разделенной на уезды сочиненная в 1779 году Иваном Исленьевым” показує на півдні Славенського повіту Славенської провінції у тому місці, де знаходився Микитин Перевіз, позначку фортеці з написом: „Славенская”, хоча фортеця і не була збудована.

5 лютого 1776 р. Сенат Російської імперії видав указ „О действиях нового тарифа во вновь учрежденных таможах: портовых при Азовском море и двух приграничных Никитинской и Миргородской”. Микитинській митниці підпорядковувалася Олександрівська, Кінбурська портова при Чорному морі і лимані, а також застава при Богородицькому ретрешементі, який одночасно називався Самарою.

21 травня 1776 р. було встановлено штат Микитинської прикордонної митниці в складі директора, 17 митних службовців і 58 службовців кінної митної варти. Прибутки Микитинської прикордонної митниці були значними. За 8 місяців 1776р. вони склали 28226 рублів 42 копійки, що майже в 2,5 рази більше прибутків Олександрівської, в 7 разів - Петровської та Єнікальської і 9 разів - Керченської митних застав. 1778 р. був останнім роком, за який звітувала Микитинська прикордонна митниця. У 1779 р. її перевели до Херсону і надали статус портової митниці. Деякий час вона ще носила назву Микитинської.

Микитинська прикордонна митниця була створена урядом Російської імперії після ліквідації Запорозької Січі з метою компенсувати скасовану ним же козацьку митницю на Микитиному Перевозі.

Для зміцнення своїх позицій на кордоні з Кримським ханством, російський уряд здійснював прискореними темпами будівництво Херсону, а також наказав новоросійському губернатору М.Муромцеву проектувати фортецю на Микитиному

Перевозі. Цей факт підтверджується в документі під назвою „План вновь прожектированное укрепление Никополь что прежде называлось Никитин Перевоз для содержания воинской команды одного баталиона сочинен 1780 года 30 марта”. Склав план інженер-прапорщик М.Радін.

На плані показано розташування на підвищенні фортеці з чотирма капонірними фронтами, чотирма реданами посередині та чотири внутрішні квартали для залоги і окремих будівель. Передбачалося, що в фортеці будуть збудовані провіантський магазин, цейхгауз артилерійський, інженерних та батальйоних команд, порохівий погріб, гауптвахта, церква та інші будівлі.

На північ від фортеці був запланований „форштат для партикулярних жителей”, що розташовувався вздовж р. Підпільної. Він передбачав мережу вулиць шириною до 5 сажнів, що об'єднували три ряди прямокутних кварталів розмірами 30x25 сажнів, з майданом для церкви, крамницями та гостинним двором.

На захід повинні були розташовуватися будинок земської канцелярії, форштат та запасний Новоросійської губернії провіантський магазин всередині берегового укріплення вздовж дороги на Покровськ. Вже тоді у Микитиному Перевозі було, і це позначено на вищезгаданій мапі, 35 жилих та господарських будівель, що належали його мешканцям.

Однак і цей план будівництва укріплення Нікополя не був реалізований. Але з цього часу у документах російських органів влади використовують поряд з назвою Слав'янський повіт і Нікопольський. В документах 1782-1783 рр. назва Слав'янський повіт не трапляється, хоч провінція під назвою Слав'янська продовжує існувати до кінця 1783 р.

Першу документальну характеристику про Микитин Перевіз, перейменований у Нікополь, знаходимо у документі від 9 червня 1781 р. „Города Никополя: 15000 десятин при реке Днепр (правой стороны и речках Чертомлыке и Чертомлычке и по обоим сторонам. Воды довольно, рыбные ловли есть, тростницы, лозы, терновнику и диких груш довольно, сенокосом средственна, а к хлебопашеству способна, однако ж берега крутые каменистые местами”.

У Нікополь переселилася частина запорожців із Покровська (колишньої Нової Запорозької Січі) та зимівників. Серед них колишні кошові отамани Іван Білицький та Іван Черевко, осавул Коленко, військовий писар Антон Головатий, козаки Іван та Яків Шияни. І. Білицький, отримавши від російських урядовців наділ землі у 3000 десятин на р. Топільній, віддав свій будинок Свято-Покровській церкві.

За матеріалами ревізії, проведеної у 1782 р., які збереглися в Катеринославській палаті цивільного суду, значилося у Нікополі чоловіків 1247, жінок 398 із закріпленою за містом 30000 десятин землі зручної і 2000 незручної землі.

Нікополь недовго був повітовим містом. 30 березня 1783 р. був виданий указ Катерини II про утворення із Азовської та Новоросійської губерній Катеринославського намісництва,

поділеного на 12 повітів. Нікополь, як містечко, увійшов до Катеринославського повіту, утвореного указом Катерини II від 22 січня 1784 р.

За матеріалами „Описания к атласу Екатеринославского наместничества” за 1793р. значиться казенне містечко Нікополь з числом дворів 425 та числом душ – 1388 чоловіків та 476 жінок. У 1796 році був збудований новий храм Свято-Покровської церкви. Нікополь був типовим південноукраїнським містечком кінця XVIII століття, мешканці якого – селяни, купці, міщани, цеховики займалися землеробством, промислами, ремеслами і торгівлею.

Містечко Нікополь у 1800-1860 рр.

У кінці XVIII-го - на початку XIX ст. Нікополь мав населення 3 660 чол., 667 дворів, 32 купецькі лавки. За містечком було закріплено 19 930 десятин землі, у т.ч. під поселенням 279 десятин. У Нікополі протягом року відбувалось чотири ярмарки, на які приїздили купці з інших місцевостей. Так, у 1817 р. у Нікополі на них брали участь до 10 000 чоловік, а сума проданих товарів оцінювалась у значну суму - 151 000 рублів асигнаціями.

21 квітня 1819 р. в зв'язку із значним розвитком містечка російський уряд ухвалив встановити у Нікополі посаду городничого. У 1810 р. була відкрита перша початкова школа.

У першій чверті XIX ст. важливого значення набула пристань м. Нікополя. Від неї по Дніпру на торгових суднах везли тисячі пудів різного вантажу: деревина, хліб, дьоготь, вугілля, скло тощо. Для сприяння купецькому мореплавству по Дніпру і Чорному морі згідно з указом царя Миколи I від 26 січня 1834 р. в Олешках і Нікополі були створені цехи, або товариства, вільних матросів. У 1835 р. у Нікопольський цех вільних матросів записалося 800 чоловік, а в 1847 р. у ньому вже було 1800 ревізських душ чоловічої статі.

У військово-статистичному огляді Російської імперії по Катеринославській губернії, що була складена штабс-капітаном Драчевським у 1850 р., відзначалося, що населення Нікополя досягло 6 000 чол., ведеться значна торгівля хлібом, льоном, вовною, салом. Від його пристані у Херсон, Миколаїв, Одесу направляються до 200 великих човнів з місцевими продуктами і товарами.

Під час Кримської війни 1853-1856 рр. 253 нікопольських вільних матросів були нагороджені орденами і медалями за мужність у боях. В цей час у Нікополі діяв військовий госпіталь №30. У ньому було на лікуванні близько 5 000 поранених і хворих військовослужбовців, з них 1 200 померло і було поховано на міському цвинтарі. Пізніше біля братської могили була збудована церква Іоана Дамаскіна.

Згідно зі статистичними даними в останній рік перед скасуванням кріпацтва, у Нікополі на 1-е травня 1860 р. було 7 239 чоловік, 1 115 будинків, значна кількість ремісничих майстерень та торговельних закладів. Зростання значення Нікополя як торгово-ремісничого центру та прошарку міщан у ньому привело їх до усвідомлення необхідності зміни статусу містечка. У 1860 р. вони направили клопотання в Міністерство внутрішніх справ Російської імперії про надання м. Нікополю статусу безповітового міста з наділенням його додатково землею.

Розвиток Нікополя у часи капіталізму 1861-1916 рр.

На початку 60-х рр. XIX ст. Нікополь вступив у період значних соціально-економічних змін, що відбувались внаслідок реформ, які проводив цар Олександр II у Російській імперії.

У 1864 р. у Нікополі проживало 7650 чоловік. Швидко розвивалася торгівля: щорічно через Нікополь у причорноморські порти вивозили 8 мільйонів пудів хліба, вовни, сала. Внутрішня торгова діяльність у Нікополі у 1865 році досягла 175 842 руб. 45 коп., ярмарочна – 134 817 руб. 27 коп.

1-го червня 1867 р. мешканці Нікополя направили до Катеринославського губернського правління клопотання про перейменування містечка у місто з наділенням його землею. Це клопотання узгодило Міністерство державного майна, яке вело листування з цього приводу з Міністерством внутрішніх справ. Проте вирішення даного питання затяглося на кілька десятків років.

Розвиток торгівлі у Нікополі вимагав налагодження системи сталого зв'язку. 17-го серпня 1881 р. розпочалося будівництво телеграфної лінії Катеринослав – Нікополь протяжністю 115 верст. Телеграфну станцію відкрили 14-го листопада того ж року.

Важливе значення для розвитку Нікополя, і регіону в цілому, було відкриття у 1883р. гірським інженером В.А.Домгером покладів марганцю. Це родовище знаходилось за 30 км на північний захід від містечка. У 1886 р. тут було видобуто 4095 т руди. Щороку видобуток марганцю збільшувався і досяг у 1897 р. – 163 147 т руди. У 1883 р. у Нікополі був збудований завод сільськогосподарського інвентарю, у 1895 р. - чавуноливарний.

Згідно з першим Всеросійським переписом 1897 р., у Нікополі проживало 8 100 чоловік. У містечку продовжували співіснувати як міське спрощене правління міського товариства, так і сільська громада з волосним правлінням.

На рубежі XIX-XX ст. Нікополь мав 14 фабрик і заводів загальним обсягом виробництва продукції близько 250 000 рублів, на яких працювало 300 робітників, 2 парових млина, 154 ремісничих майстерні, де працювало 914 чол. У містечку відбувалась значна торгівля деревиною і хлібом: щорічно проводились 4 ярмарки з обігом близько 1 мільйона рублів. У 1903 р. в експлуатацію увійшла друга черга Катерининської залізниці Кривий Ріг – Нікополь – Олександрівськ, що безперечно сприяло економічному розвитку регіону.

Проте економічне зростання містечка не вирішувало його соціальних проблем. Поступово Нікополь, як і багато поселень України втягувався в політичну боротьбу різних політичних сіл і суспільних класів.

У вересні 1903 р. у Нікополі відбувся перший економічний страйк 70-ти кравців, що завершився їх перемогою: господар майстерень, де вони працювали, підвищив їм зарплату і скоротив робочий день до 12 годин.

Приблизно в цей час у Нікополі утворився гурток соціал-демократів, який підтримував зв'язок з Катеринославським комітетом РСДРП. Але у червні 1904 р. Нікопольські соціал-демократи та їх прихильники були викриті поліцією.

Розстріл царськими військами демонстрації робітників та їх сімей 9 січня 1905 р. у Санкт-Петербурзі викликав мітинги та страйки у Катеринославській губернії. А в Нікополі 22 – 26 лютого 1905 р. робітники зупинили роботу підприємств, млинів та майстерень.

Влітку 1905 р. відновила свою діяльність Нікопольська організація РСДРП. 27-го серпня 1905 р. збори нікопольських робітників та селян під її впливом прийняли

резолуцію із закликами – "Геть самодержавство!", "Хай живе збройне повстання народів!", "Хай живе демократична республіка!", " Хай живе соціалізм!"

У листопаді 1905 р. у Нікополі відбувся страйк працівників поштово-телеграфної контори, який тривав три дні.

На початку грудня 1905 р. розпочався страйк на Катерининській залізниці, до якого приєдналися нікопольські залізничники. Вони створили 9 грудня бойовий страйковий комітет (БСК), який взяв під свій контроль залізничну станцію, телеграф, дистанцію шляху від Кічкасу (м. Олександрівськ) до Долгінцевого (м. Кривий Ріг). Організована БСК бойова дружина 16-го грудня 1905 р. взяла участь у сутинках з царськими військами в Олександрівську.

27-го грудня 1905 р. на станції Нікополь відбулась збройне зіткнення революційно настроєних залізничників, робітників і селян з царськими жандармами. Тільки отримавши підкріплення військових частин жандарми розгромили нікопольський БСК.

В кінці першого десятиріччя ХХ ст. відбулось поступове злиття містечка Нікополь з його передмістями Осередок, Лапинка і Довгалівка. Вони разом утворили Нікопольську волость. У 1910 р. у Нікополі проживало 22 100 чол., було 2763 будинки, 5 православних церков, єврейська синагога, 29 навчальних закладів, де вчилосся 1 380 дітей. У 1906 р. у Нікополі була відкрита громадська бібліотека, у 1913 р. - телефонна станція, у 1914 р. - земський педагогічний музей.

Боротьба мешканців за надання міських прав примусила органи Російської імперії дозволили створити міську думу, вибори до якої відбулися 8 лютого 1915 р. Першим міським головою Нікополя був купець Я.Ф. Ветчинкін.

У другій половині ХІХ - на початку ХХ-го ст. Нікополь відвідували видатні діячі культури, науки, мистецтва: М.Костомаров, І. Репін, Д. Яворницький, М. Кропивницький, І. Бунін, С. Прокоф'єв та інші. **Нікополь у національно–визвольних змаганнях 1917-1921 рр.**

Після повалення самодержавства у березні 1917 р. утворився Нікопольський виконавчий комітет. Його періодичними виданнями були "Вестник Запорож'я" та "Бюллетень Нікопольського комітета".

Були також створені місцеві осередки російських, українських, єврейських політичних партій та громадських організацій. 10 березня 1917 р. у м. Нікополі відбулося свято Свободи. У ньому взяли участь робітники, солдати місцевого гарнізону та учні. Після молебну свято закінчилося урочистою ходою тисяч нікопольців. Саме на цьому святі вперше в Нікополі українські патріоти підняли синьо-жовтий прапор з написом "Нехай живе вільна Україна". 21 березня 1917 р. у Нікополі вийшов перший номер газети "Известия рабочих и солдатских депутатов".

Під впливом більшовицької агітації Нікопольська рада робітничих і солдатських депутатів 4 травня 1917 р. направила телеграму до Петроградського виконавчого комітету робітничих та солдатських депутатів про його підтримку і Тимчасового Уряду до того часу, поки його діяльність не буде йти всупереч інтересам трудящих і висловив глибоку недовіру "жовтій" пресі, яка розвінчувала діяльність лідера більшовиків В. Леніна у Росії.

Особливу активність проявили місцеві більшовики після жовтневого перевороту 1917 р. в Петрограді. Ними був створений військово-революційний комітет на чолі з техніком-будівельником Антиповим В.Г.

7 листопада 1917 р. у Києві Всеукраїнський з'їзд робітничих, солдатських і селянських депутатів, у якому брали участь нікопольські делегати, проголосив утворення Української Народної Республіки. Та на початку першої війни Радянської Росії проти УНР 11-12 грудня 1917 р. більшовики утворили у Харкові нову Українську Народну Республіку у федерації з Радянською Росією.

У складних військових і політичних умовах готувались нікопольці взяти участь у виборах до Всеукраїнських Установчих зборів 27 грудня 1917 р. Вони повинні були розпочати свою роботу у Києві 9 січня 1918 р.

Проте, 7 січня 1918 р., влада у Нікополі перейшла до ради робітничих, солдатських, селянських депутатів. В ній провідну роль відігравали представники більшовиків, лівих есерів, анархо-комуністів, котрі мали збройні загони. Головою нікопольського виконавчого комітету був обраний Антипов В.Г. Нова влада активно почала впроваджувати більшовицькі декрети у життя, в першу чергу про збір хліба та його відправку в Росію.

10 квітня 1918 р. органи Радянської влади покинули Нікополь у зв'язку з наступом австро-угорської армії. Першими у місто висадились частини легіону українських січових стрільців. Була відновлена влада Української Народної Республіки, яку на початку травня 1918 р. змінила влада гетьмана Української Держави П.Скоропадського.

Влітку 1918 р. у Нікополі був створений і почав діяти таємний більшовицький комітет, який підтримував зв'язки з нелегальним губернським комітетом КП(б)У. З Катеринослава нікопольські більшовики отримували комуністичну літературу і листівки, які вони розповсюджували в регіоні.

14 листопада 1918 р. внаслідок всеукраїнського повстання лівих сил проти гетьмана Скоропадського була відновлена УНР. У середині січні 1919 р. у Нікополі відбувся робітничо-селянський з'їзд, який підтримав програму компартії більшовиків України. На цьому з'їзді було обрано делегата на Трудовий Конгрес України, який ухвалив Акт злуки Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки 22-го січня 1919 р.

В кінці січня 1919 р. під час другої війни Російської Радянської Федерації проти УНР війська Червоної Армії захопили Нікополь. Під їх захистом нікопольські більшовики створили райком КП(б)У, головою якого став Куксін М.Н.

3-го лютого 1919 р. більшовики Нікополя створили військово-революційний комітет. Новий орган влади провів вибори до Ради робітничих і селянських депутатів, де більшовики зайняли керівні посади. Головою Нікопольської Ради став представник ЦК РКП(б) з Москви Ковальов-Остроухов С.П. Під керівництвом більшовиків радянські органи влади активно почали впроваджувати політику воєнного комунізму, чим викликали незадоволення більшості населення Нікополя і регіону. Це було пов'язано з тим, що нікопольський виконком керував селами 14 південних волостей Катеринославського повіту.

Внаслідок посилення більшовиками збору хліба і реквізицій, 8 червня 1919 р. у Нікополі і прилеглих селах відбулось масове антикомуністичне повстання. Воно було жорстоко придушене каральними частинами Червоної Армії, внаслідок чого загинуло більше 1000 нікопольців.

В другій половині червня-липні 1919 р. в Нікополі перебували значні сили Червоної Армії, зокрема Кримська Радянська Армія під командуванням П.Дибенка. Владу в Нікополі здійснював надзвичайний орган – військово – революційний комітет.

На початку серпня 1919 р. Нікополь захопили частини збройних сил Півдня Росії під командуванням генерала А.І. Денікіна.

На початку жовтня 1919 р. білогвардійці у Нікополі були розбиті військами Революційної Повстанської Армії України (махновців). У листопаді-грудні 1919 р. Нікополь був перетворений Н.Махном у одну із головних баз анархо-комуністичного руху в південній Україні. У грудні 1919 р. контррозвідка РПАУ(м) виявила змову нікопольських більшовиків і командира махновської частини М.Полонського проти Н.Махно з метою його фізичного знищення. Змовники були арештовані і страчені. В той час місто охопило епідемія тифу, від якого загинули тисячі махновців і мешканців Нікополя.

У січні 1920 р. Нікополь зайняли частини Червоної Армії і відновили комуністично-радянський режим. За наказом Катеринославського губкому КП(б)У в Нікополі створено ревком на чолі з М. Артюхіним. Ним було організовано санітарне оздоровлення Нікополя і одночасно відновлена діяльність органів ЧК, Нікопольських комуністичної і комсомольської організацій.

У червні-вересні 1920 р. Нікополь був прифронтовим містом, де тримали оборону війська Червоної Армії проти російської Армії генерала Врангеля. У жовтні 1920 р. під час Задніпровської наступальної операції Нікополь тимчасово захопили Кубанська кавалерійська і Корніловська офіцерська дивізії врангелівців.

Весною 1921 р. органи Надзвичайної Комісії ("ЧК") виявили підпільну українську національну організацію. Було арештовано близько 50-ти її учасників, з них половина розстріляна 25 серпня 1921 р.

Під час української революції та громадянської війни 1917-1921 рр. внаслідок бойових дій, репресій, епідемій та голоду населення Нікополя скоротилося з 34 950 чоловік до 10 545.

Нікополь у міжвоєнний період 1921-1938 рр.

У жовтні 1921 р. Нікополь став центром однойменного повіту, з 1923 р. - райцентр Криворізької округи. На 1 січня 1925 р. у ньому проживало 14 214 чол. Кількість будинків складала 3 180, на 75 підприємствах працювало 200 робітників, відновилась торгова мережа з 350 торгових приміщень і 220 крамниць.

Постановою ВУЦВК та РНК УСРР від 6 січня 1926 р. Нікополю було надано статус міста, а 24 лютого - встановлено міську раду. Промисловими підприємствами у місті Нікополі були завод будівельно-транспортних машин ім. Леніна, завод ім. Рикова, 3 цегельних заводи, броварня, швейна фабрика, млини та інші дрібні майстерні й артілі. Найбільшим серед них був завод імені Леніна, на якому в 1931 р. працювали 1 175 чоловік, що виготовляли сільськогосподарську техніку (букери, сіялки, соломорізки), пічне литво, елеватори, шнеки, короткі транспортери. Останні види продукції направлялись на великі будови першої п'ятирічки - Урал, Кузбас, Магнітобуд, Дніпросталь та інші.

В кінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Нікополь був підпорядкований районним органам комуністично-радянської влади: Нікопольському райкому КП(б)У на чолі з секретарем Г. Помикаловим та Нікопольському райвиконкому на чолі з головою І. Куцеволом. У 1932 р. місто увійшло до складу Дніпропетровської області. Постановою ВУЦВК та РНК УСРР від 15 березня 1934 р. Нікополю було надано статус міста обласного підпорядкування. Район як адміністративно-територіальна одиниця був ліквідований, а 20 сілрад, що входили до його складу підпорядкували Нікопольському міському комітету КП(б)У та Нікопольському міськвиконкому ради робітничих, селянських

і червоноармійських депутатів.

У 1931 р. завдяки особливостям економіко-географічного розташування Нікополя спеціальна комісія Вищої ради народного господарства СРСР вирішила будувати у його західній частині найпотужніший у світі металургійний комбінат повного циклу з трубопрокатним виробництвом. Першу продукцію це підприємство повинно було дати 1 серпня 1933 р. До планового терміну будівництво заводу завершити не вдалось. Тому у 1933 р. постановою Ради Народних Комісарів СРСР Нікопольбуд було внесено до переліку ударних новобудов країни з першочерговим забезпеченням будматеріалами, обладнанням, транспортом тощо.

18 квітня 1935 р. введено в експлуатацію трубопрокатний стан. 8 червня 1935 р. нарком важкої промисловості СРСР Г.К. Орджонікідзе підписав наказ "Про реорганізацію Нікопольбуду". А з 1-го липня 1935 р. до числа офіційно діючих підприємств увійшов найпотужніший у СРСР Південнотрубний завод.

Після прийняття 5 грудня 1936 р. конституції СРСР відбулися вибори у Верховну Раду СРСР. На цих виборах у 1937 році по Нікопольському виборчому округу взяли участь і проголосували 99,63% виборців. Депутатом Верховної Ради СРСР став шахтар-стахановець Барсуков О. Х.

Під час виборів депутатів Верховної Ради Української РСР в 1938 р. у яких взяли участь в Нікополі 99,7% виборців, народним обранцем по Нікопольському виборчому округу став начальник управління НКВС УРСР по Дніпропетровській області старший майор держбезпеки М. Коркін. Згодом він був розстріляний органами НКВС за звинувачення у порушенні соціалістичної законності.

Від розв'язаного керівництвом компартії голодомору, у 1932-1933 рр. у Нікополі загинуло 810 людей. Під час репресій 30-тих років органами НКВС в місті було арештовано 4 900 осіб, з них 4 400-було розстріляно. Серед них директор Південно-трубного заводу П.П. Брачко, командир 123-го Нікопольського стрілецького полка полковник Л.Т. Овчаренко, перший секретар Нікопольського міськкому ЛКСМУ І.М. Януган, тисячі службовців, робітників і колгоспників.

В зв'язку з підготовкою резервів для Червоної Армії у Нікополі в 1936 р. був створений аероклуб, а також автошкола, школи снайперів і радистів.

Нікополь під час Другої світової війни 1939-1945 рр.

1-го вересня 1939 р. Німеччина напала на Польщу. У відповідь на це уряди Франції і Англії оголосили війну агресору. 7 вересня 1939р. відповідно до рішень Політбюро ЦК ВКП(б), Уряду СРСР та наказу наркомату оборони СРСР на базі 123-го Нікопольського територіального стрілецького полку були створені частини 176-ої стрілецької дивізії. Після мобілізації нікопольців до цих частин, вони взяли участь у бойових діях проти Польщі у кінці вересня 1939 р. Нікопольці також брали участь у бойових діях частин Червоної Армії у війні проти Фінляндії взимку 1939-1940 рр. і проти Румунії у червні 1940 р. під час загарбання Бессарабії і Буковини.

Восени 1939 р. відбулися вибори до Нікопольської міської ради депутатів трудящих. Головою Нікопольського міськвиконкому став депутат Верховної Ради СРСР першого скликання О.Х. Барсуков На початку 1941 р. першим секретарем Нікопольського міськкому КП(б)У став С.І. Дідик, який також брав участь у роботі XVIII Всесоюзної партконференції у лютому 1941 р.

В умовах Другої світової війни колективи Нікопольських підприємств напружено працювали над виконанням державних завдань Третього п'ятирічного плану. У 1940 р.

Нікопольський Південнотрубний завод випустив 86 000 т труб. Значно розширили виробництво інші 23 промислових підприємства, які у 1940р. випустили продукції на 220 млн. крб. У західній частині Нікополя було завершено будівництво соцміста.

Площа міста досягла на 1 січня 1941 року 57,8 км². Населення Нікополя складало 70 000 чоловік. Серед них українці склали 74%, росіяни - 20,2%, євреї - 3%. Працювали 28 шкіл, в яких навчалося 9880 учнів, учительський інститут, сільськогосподарський технікум, ремісниче училище, школа ФЗН, медшкола. Діяли 2 лікарні, 3 поліклініки, 4 аптеки, 9 фельдшерських пунктів, існували культурні заклади: центральна бібліотека з філіями та краєзнавчий музей. Нікопольська міська комуністична організація, що керувала містом, нараховувала 1572 члена партії.

Весною 1941 року у Нікополі формувалися полки 206-ої стрілецької дивізії. Після нападу Німеччини на Радянський Союз 22 червня 1941 р. частини цієї дивізії, поповненої нікопольцями були введені до складу Південно-Західного фронту і взяли участь у обороні столиці України - міста Києва.

У Нікополі був створений винищувальний батальйон НКВС по боротьбі з ворожими парашутистами. Тисячі мешканців міста працювали по трудовій мобілізації на спорудженні оборонних рубежів під Нікополем. В кінці липня 1941 р. у місті формувалась 255-а стрілецька дивізія.

Також Нікопольський міськом КП(б)У та Нікопольський відділ НКВС почали таємно формувати підпільний міськом партії та два партизанські загони із представників компартійно-радянського активу. На початку серпня 1941 р. на підтримку нікопольських партизан прибули дві групи харківських партизан.

В цей час в зв'язку з наближенням військ ворога основне виробниче устаткування Південнотрубного і машинобудівного заводів було евакуйоване на Урал. Нікопольсько-харківський партизанський загін перейшов на базу в Дніпровські плавні. 255-а стрілецька дивізія була відправлена на фронт під Кривий Ріг і там була розбита німецьким моторизованим корпусом протягом двох днів.

17 серпня 1941 р. Нікополь було захоплено німецькими військами першої танкової групи під командуванням генерала Евальда фон Клейста. Під час німецької окупації у місті загинуло 8 тисяч мешканців та радянських військовополонених, нанесено збитків народному господарству до 1 млрд. карбованців у довоєнних цінах.

На південний захід від Нікополя у серпні-жовтні 1941 р. діяло велике об'єднання партизанських загонів на чолі з М. Захаровим, до складу якого входили спец загін 1080 штабу Південного фронту, Апостолівський, Великолепетиський, Нікопольсько-Харківський, Криворізький партизанський загони. Німецьке командування направило проти них 444-у охоронну дивізію, яка розгромила партизан.

Восени 1941 р. виникла підпільна група "Правда" із числа учнів Нікопольської педагогічної школи на чолі з М. Хілінським. У лютому 1942 р. група припинила свою діяльність, але М. Хілінський весною того ж року почав організовувати нове підпілля. У грудні 1942 р. гестапо виявило організацію "За Радянську Батьківщину" і більшість її активу було заарештовано і розстріляно.

У квітні 1943 р. розпочала свою діяльність підпільна група під командуванням Кардашова А.Я., яка проводила антифашистську агітацію і здійснювала акти саботажу.

У той же час виникла підпільна група "Месник", організатором якої був Л.Ф. Хлястіков. Восени 1943 р. ці підпільні радянські групи почали створювати партизанський загін для надання збройної допомоги військам Червоної Армії, які в жовтні 1943 р. вже

визволили міста Дніпропетровськ і Запоріжжя. Але підпільники були викриті німецькою контррозвідкою і розгромлені.

У місті активну діяльність проти окупантів вела також нікопольська організація українських націоналістів під проводом Федора Вовка, директора СШ № 9. Восени 1943 р. німецьке гестапо виявило кількох членів ОУН. Тому Ф. Вовк наказав учасникам національного підпілля покинути місто. В подальшому Ф. Вовк був обраний третім віце-президентом Української Головної Визвольної Ради і діяв в еміграції.

В ніч з 7-го на 8-ме лютого 1944 р. Нікополь звільнено військами 6-ої армії 3-го Українського та 3-ої Гвардійської армії 4-го Українського фронтів. 16-ти військовим частинам і з'єднанням за особливо успішні бойові дії було присвоєно почесні найменування „Нікопольських”, шість були нагороджені орденами Бойового Червоного Прапора та Суворова другого ступеня. В бою за Нікополь загинуло і померло від ран 547 бійців і командирів Червоної Армії.

В Нікополі були відновлені комуністично-радянські органи влади. Першим секретарем Нікопольського міського КП(б)У був призначений С.А. Левковцев. У першу чергу зусилля місцевих органів влади були спрямовані на відбудову промислових підприємств.

В кінці 1944 р. на Південнотрубному заводі прокатали першу трубу. Відновили випуск своєї продукції завод будмашин ім.В.І. Леніна, цегельний, пивоварний, хлібний заводи, меблева фабрика тощо. У серпні 1945 р. для прискорення відбудови народногосподарських об'єктів був створений трест "Нікопольбуд" – потужна будівельно-монтажна організація.

У боях на фронті, в німецькому полоні загинули і померли від ран, зникли без вісті 1350 мешканців міста. Їх імена внесені до Книги Пам'яті України. За мужність в боях були удостоєні звання Героя Радянського Союзу уродженці міста Нікополя Бриль М.Х., Гончар І.О., Мелешко О.І., Путько М.С., Усов В.М., Шульгін О.І.

Нікополь у 1945-1991 рр.

У повоєнний період промислові підприємства міста були відбудовані і досягли у 1947 році довоєнного рівня виробництва.

У вересні 1950 р. Рада Міністрів СРСР на чолі із І.В. Сталіним ухвалила постанову про будівництво Каховської гідроелектростанції потужністю 250 000 квт. годин з греблею, судоходним шлюзом і найбільшим на Дніпрі водосховищем.

У 1953 р. трести "Нікопольбуд" та "Нікопольмарганець" почали будівництво захисних гідротехнічних споруд та об'єктів. За три роки були повністю вирубані плавні, споруджені дамби і нові автошляхи. У 1956р. Великий Луг був затоплений водами Каховського водосховища, а Нікополь отримав новий порт.

У 50-80-ті роки ХХ ст. Нікополь перетворився у центр промислового вузла півдня України. У кінці 80-тих років у місті діяли 19 промислових підприємств з річним обсягом виробництва продукції на суму більш 1 млрд. 300 мільйонів крб.

Основу економічного потенціалу становили підприємства металургії - Південнотрубний завод та завод феросплавів (з 1966 р.), кранобудівний завод, які випускали відповідно 7% загальносоюзного виробництва труб, 20%-феросплавів і 7% баштових кранів. У 60-80-ті роки ХХ ст. у Нікополі велось широкомасштабне житлове будівництво. Бригада монтажників тресту „Нікопольбуд” під керівництвом Ганчева І.Д. збудувала кілька мікрорайонів багатоповерхових будинків у західній, південній, центральній та північній частинах міста.

Місцеві органи влади склалися з Нікопольського міському Компартії України та виконкому міської ради депутатів трудящих (з 1977 р. - народних депутатів).

У 60-80-ті роки першими секретарями МК КПУ працювали Прибиль Т.В., Прудков О.П., Гонтаренко А.Ф. Чисельність Нікопольської міської парторганізації складала у 80-х р. ХХ ст. близько 11 тис. комуністів та кандидатів в члени партії. Головами міськвиконкому працювали І.Я. Вербовий, А.І. Столбченко, Ю.І. Коваленко, В.Я. Єгоров.

Депутатом Верховної Ради СРСР кількох скликань від Нікопольського виборчого округу був колишній директор Південно-трубного заводу у 1947-1950 рр. М.О.Тихонов.

Населення міста на 1.01.1988 року складало 158,5 тис чоловік. У місті було 170 промтоварних і продовольчих магазинів, 180 закладів громадського харчування. В 23 школах навчалося 21 800 учнів, в 50-ти дитячих комбінатах виховувалось 20 387 дітей. Населення міста обслуговували 22 медичних заклади, 13 аптек . У місті була створена мережа закладів культури - 9 будинків культури та клубів, 2 кінотеатри, краєзнавчий музей, 48 бібліотек.

У 1957 році Нікополі був підготовлений перший майстер спорту СРСР. Ним став В.Ніколаєв - спортсмен з класичної боротьби. За тридцять років роботи нікопольських спортивних товариств були підготовлені десятки талановитих спортсменів. Серед них: Г.Таран - рекордсмен світу з легкої атлетики, О.Степаненко - чемпіон СРСР і учасник ХІХ Олімпійських ігор з легкої атлетики, Г. Ростова - срібний призер ХХІ Олімпійських ігор з волейболу, С.Шавло - бронзовий призер ХХІІ Олімпійських ігор з футболу, Ю.Сєдих - чемпіон ХХІ та ХХІІ Олімпійських ігор з легкої атлетики.

У 1980 р. Президія Верховної Ради СРСР нагородила місто Нікополь орденом Трудового Червоного Прапора за високі досягнення у розвитку народного господарства та у зв'язку з 200-річчям заснування, яке тодішні комуністичні історики пов'язували тільки з діяльністю уряду Російської імперії.

За вмілу організацію виробництва та високі показники у трудовій діяльності у кінці 50-тих - на початку 90-тих років ХХ ст. було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці – Величку В.Ф., Шведченку А.А., Куценку І.С., Гарагулі К.Х, Денисенку В.І., Рибальченку А.І., Грязеву П.І., Сомкіну О.О., Кириченко Н.О., двічі Героя Соціалістичної праці - Ганчеву І.Д.

В кінці 80-тих рр. ХХ-го ст. різко зросла активність нікопольців у громадсько-політичному житті, яка була викликана зростанням екологічної, соціально-економічної кризи в Україні. Виникли неформальні організації - Товариство української мови імені Т. Шевченка, осередки організацій екологічного спрямування (Рух зелених, „Зелений Світ”), а також Народний Рух України за перебудову. У серпні 1990 р. у Нікополі відбулось Всеукраїнське святкування 500-річчя українського козацтва.

Першими кроками демократизації політичного життя у місті були вибори народних депутатів СРСР у березні 1989 р., депутатів Верховної Ради УРСР та місцевих рад народних депутатів весною 1990 р. У квітні 1990 р. депутати Нікопольської ради обрали Головою Мітченка І.К.

Нікополь у перше десятиріччя Незалежної України 1991-2001 рр. Проголошення незалежності України 24 серпня 1991р. було підтримано сесією Нікопольської міської ради 26 серпня 1991р. 1 грудня 1991 р. 65,5% виборців Нікополя проголосували за кандидатуру Кравчука Л.М на посаду Президента України і під час першого Всеукраїнського референдуму 91,9% виборців підтвердили Акт проголошення незалежності України. У 90-ті рр. ХХ-го ст. місто увійшло у перехідний період

формування демократичної правової держави та ринкової економіки. Представниками Нікополя у Верховній Раді України були обрані мешканцями міста народні депутати України Ю. Головка (1990-1994 рр.), К. Лященко (1994-1998рр., який одночасно був міським головою м. Нікополя у липні 1995-грудні 1996 рр.), О. Жир (з 1998 р.)

Населення міста складало на 1.01.2001 р. 147,8 тис. чол. у т.ч. жінок - 80,3 тис, чол. - 67,5 тис. чол. Природній приріст населення складав мінус 1,3 тис. чол. Національний склад - українці 60%, росіяни -35.8%, білоруси 1,1%, євреї-0,9%, німці-0,7%, інші національності -1,5 % . А за даними Першого Всеукраїнського перепису у грудні 2001 р. населення міста скоротилось до 136, 1 тис. осіб у порівнянні з 1994 р., коли воно складало 162,2 тис. чоловік.

На початку третього тисячоліття економічну основу міста складають: ВАТ „Нікопольський завод феросплавів”, найбільш ефективно працююче підприємство у сучасних умовах - основний виробник в Україні феросплавів, зварних флюсів, марганцевого агломерату та електродної маси; ВАТ „Нікопольський південнотрубний завод” з системою ЗАТ „ЮтіСт.”; „Нікопольський завод нержавіючих труб”, „Нікотьюб”, „Труболіт”, що займаються виробництвом різноманітного асортименту труб; ВАТ „Нікра” - запчастини для сільськогосподарської техніки і крани; ВАТ „Нікопольський завод трубопровідної арматури” - засувки для трубопроводів; ВАТ „Нікопольський прядильно-нитковий комбінат” - нитки, пряжа; ВАТ „Рибокомбінат” – рибопродукти; ВАТ „Пивзавод” – напої; ВАТ „Механік” - товари широкого вжитку; ВАТ „Хлібокомбінат” хлібопродукти; ВАТ „Надія” - шведські вироби та інші.

Обсяг продукції промислових підприємств у діючих оптових цінах склав у 2000 р. 2 079 692 500 гривень (без ЗАТ), що перевищило відповідний показник 1999 року удвічі.

Трудові ресурси Нікополя складають 94,5 тис чоловік, з них зайнято в галузях економіки - 54,9 тис чол. У Нікополі зареєстровано на 1.01.2001 р. 7374 суб'єкти підприємницької діяльності. В цілому приватним бізнесом займається більше 17 тис чоловік, що складає 16,8 % всього працездатного населення міста.

Соціальна структура населення міста робітників – 27 972 чол., службовців -16128 чол., учнів шкіл – 18 448 чол., ПТУ- 544 чол. Студентів навчальних закладів першого, другого рівнів -1 791, третього і четвертого рівнів-2 141. Середню освіту мають 47,0 тис., середньо спеціальну - 29,2 тис, вищу освіту - 12,4 тис. Пенсіонерів у місті проживало - 42 100 чол., в тому числі за віком – 34 280 чол., інвалідів - 5 179 чол. Статус безробітного станом на 1 січня 2001 року мали 5 160 чоловік.

Нікополь має всі сучасні види зв'язку, телевізійний ретранслятор, телеграф, міжміську телефонну станцію, радіовузол, виходить шість міських газет, працює три міські телестудії.

У Нікополі міська система освіти складається з 39 дошкільних закладів і 27 загальноосвітніх шкільних закладів.

Система вищої і середньої спеціальної освіти представлена Нікопольським юридичним факультетом Харківського Держпедуніверситету імені Г.С. Сковороди, Нікопольським інститутом Запорізького Держуніверситету, Нікопольським інститутом управління, бізнесу і права, Інститутом підвищення кваліфікації і перепідготовки керівних кадрів і спеціалістів металургійного комплексу України, Нікопольським факультетом Харківського державного автомобільно-дорожнього технічного університету, Нікопольським представництвом Київської міжрегіональної академії управління персоналом, Нікопольським факультетом Європейського університету фінансів,

інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, Нікопольським технікумом Національної металургійної академії України, Нікопольським училищем Криворізького Держпедуніверситету, середньої спеціальної освіти Нікопольським медичним училищем, Нікопольським сільськогосподарським технікумом, Нікопольською технічною школою, Нікопольським СПТУ-34 і Нікопольським ПТУ-42.

Медичну допомогу населенню надають 22 заклади: 3 лікарні, пологовий будинок, станція швидкої медичної допомоги, стоматологічна поліклініка, 16 амбулаторно-поліклінічних установ. Для культурних потреб мешканців міста працюють державний краєзнавчий музей, народний музей, 60 бібліотек, 3 Палаці культури, Палац урочистих подій, 4 клуби, 2 школи мистецтв (у тому числі одна приватна), один кінотеатр. У місті створені і діють духовий оркестр народний фольклорний ансамбль „Микитин Ріг”, народний ансамбль танцю „Радість”, український народний музично-драматичний театр, естрадний театр танцю „Богема”.

У 2000 році Нікополь зайняв перше місце у Дніпропетровській області в огляді-конкурсі на кращу організацію фізкультурно-оздоровчої роботи, яка базується на двох стадіонах, двох спортклубах, 5-ти спортшколах, одному яхт-клубі. Найпоширенішими видами спорту у місті є легка атлетика, футбол, волейбол, вітрильний спорт, кікбоксінг, боротьба дзюдо і самбо. Останнім часом місто дало путівку у великий спорт Г.Шайдуко і О.Антоновій - учасникам XXV Олімпійських ігор, Р.Щуренку – учаснику XXVII Олімпійських ігор.

Уродженці міста Нікополя, які стали дійсними членами (академіками) і членами - кореспондентами Академії наук УРСР - Національної Академії наук України є В.Й.Білай - ботанік-міколог, заслужений діяч наук УРСР, лауреат Державної премії СРСР і УРСР, член-кореспондент (1961 р.), Єфімов В.О.- вчений у галузі металургії і технології металів, академік (1973 р.), Скороход А.В. - вчений-математик, академік (1985 р.), Скороход В.В. - вчений у галузі матеріалознавства і порошкової металургії, академік (1990 р.).

У Нікополі взято на державний облік і під охорону 68 пам'яток, в тому числі історії і культури - 44, монументального мистецтва - 3, архітектури і містобудування місцевого значення - 20. Постановою Ради Міністрів УРСР № 970 від 24.08.1983 р. Нікопольська церква Різдва Богородиці взята на облік як пам'ятка республіканського значення. Постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2001р. № 878 Нікополь внесено до Списку історичних населених місць України.

У 2001р. у місті була легалізована діяльність осередків 18 політичних партій, 87 громадських об'єднань громадян, зареєстровано 5 релігійних громад.

Міським органом самоврядування є Нікопольська міська рада, що складається з 45 депутатів. Міським головою м. Нікополя з 23 лютого 1997 р. є Старун С.В. 28 листопада 2000 р. сесія міської ради прийняла рішення про затвердження Герба і Прапора територіальної громади м. Нікополя. Місто є учасником українсько-американської програми „Партнерство громад для поширення досвіду місцевого самоврядування”. Його партнером є місто Толідо (штат Огайо, США).

Нікополь на початку XXI століття у 2002-2006 рр.

За останні роки в Нікополі відбуваються значні соціально-економічні та політичні зміни.

Чисельність наявного населення міста на 1 січня 2006р. становила 130,4 тис. чол. Упродовж 2005 р. у Нікополі народилося 1117 дітей, у той час як померлих було 2492 особи. Смертність у місті у 2005 р. порівняно з 2004 р. зросла з 18,6 до 19 осіб на 1000 населення. Від 1993 р. - року найбільшої чисельності населення міста у 161,2 тис. чол.

Нікополь втратив 30,8 тис. осіб. Станом на 1 січня 2006 р. чисельність жінок становила 72,9 тис. осіб (55,1 %), відповідно чисельність чоловіків - 59,5 тис. осіб (44,9%), тобто в середньому на кожну тисячу жінок припадає 816 чоловіків. Особливо помітно це серед старшого покоління: у віці 70 років і старше на 1000 жінок припадає 460 чоловіків.

Економічну основу міста складають 28 підприємств. Найвагоміші з них такі: ВАТ "Нікопольський завод феросплавів" - найбільш ефективно працююче підприємство в сучасних умовах, основний виробник в Україні феросплавів, зварних флюсів, марганцевого агломерату та електродної маси; ЗАТ "Авісма" (колишній ЗАТ "Завод Сетаб-Нікополь") - основний виробник труб із титанових сплавів; НВО "Трубосталь" - найбільший в Україні виробник елементів трубопроводів, крутовигнутих відводів та відцентрових литих сталевих труб широкого сортаменту; ВАТ "Нікопольський завод трубопровідної арматури" - вузькоспеціалізоване підприємство з випуску обладнання для потреб житлового господарства та капітального будівництва; ВАТ "Хлібокомбінат" - виробництво хлібобулочних та кондитерських виробів; ЗАТ "ЮТіСТ"; ЗАТ "НікоТьюб"; ЗАТ "Труболіт"; ЗАТ "Нікопольський завод трубного обладнання"; ЗАТ "Нікопольська трубна компанія"; ЗАТ "Нікопольський завод нержавіючих труб" та інші.

За 2005 р. обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) у діючих цінах звітного року склав 4 813 700 000 гривень.

Трудові ресурси Нікополя станом на 1 січня 2006 р. склали 64975 чоловік, з них зайнято в промисловості 25 258 чол.

У Нікополі зареєстровано на 1 січня 2006 р. 1 916 юридичних суб'єктів підприємницької діяльності, фізичних - 9 580 осіб.

У 2002 р. у Нікополі, як і по всій Україні, відбулися останні вибори депутатів Верховної Ради України по мажоритарній системі. Після гострої боротьби більшість голосів виборців набрав полковник міліції Драчевський В.В., депутатами обласної ради були обрані директор ВАТ НЗФ Куцін В.С. та заступник голови обласної ради А.М. Малая. До міської ради було обрано 45 депутатів. Міським головою - Старуна С.В. 30 квітня 2004 р. сесія Нікопольської міської ради ухвалила рішення "Про стратегічний план розвитку міста Нікополя до 2010 року" під гаслом "Нікополь - комфортний для проживання індустріальний та культурний центр".

Метою стратегічного плану є поліпшення соціально - економічного та культурно - політичного стану громади.

Пріоритетними напрямками розвитку міста є:

1. Сприяння економічному розвитку міста.
2. Створення системи надання ефективних та доступних медичних послуг, соціальний захист населення міста.
3. Поліпшення економічної ситуації в місті.
4. Розвиток комунального господарства.
5. Підвищення культурного, освітнього та духовного рівня громади.

Під час виборів Президента України у листопаді - грудні 2004 р. більшість голосів нікопольців було віддано Януковичу В.Ф.

Весною 2006 р. у Нікополі вперше були проведені вибори до міської ради на партійній основі. Серед 60 обраних депутатів міськради є представники місцевих осередків восьми політичних партій - Партії Регіонів, Блоку Юлії Тимошенко, Народного Союзу "Наша Україна", Компартії України, Партії "Віче", Блоку П.Лазаренко, Народного Блоку В.Литвина. Більша частина нікопольців у виборах до Верховної Ради України

віддала голоси Партії Регіонів.

В цілому у місті зареєстровані осередки 71 політичної партії загальною кількістю близько 4 000 чол., 139 громадських організацій. Міським Головою Нікополя було переобрано Старуна С.В. Секретарем міської ради була обрана депутат від Партії Регіонів Горяна В.В.

Сфера освіти складається з 26 дошкільних закладів, 24 середніх загальноосвітніх шкіл (12 549 учнів), 2 гімназії (846 учнів), 1 вечірньої школи (233 учня), 1 спеціалізованої середньої школи - інтернату (154 чол.), дитбудинку (85 дітей). В цілому в 27 школах є 516 класів, де навчаються 13 395 учнів (з них 1 003 першокласники).

Міські школярі брали участь в 2005-2006 навчальних роках у III етапі Всеукраїнських шкільних олімпіад і завоювали 36 призових місць. Міський відділ освіти (начальник Камбур В.О.) за участь у IX міжнародній виставці "Сучасна освіта України - 2006" нагороджений спеціальним дипломом за вагомий внесок в інноваційний розвиток національної системи освіти.

Система вищої і середньої спеціальної освіти представлена 11 навчальними закладами I-IV рівня, серед яких лідирують Нікопольський юридичний факультет Одеської національної юридичної академії, Нікопольський інститут Запорізького національного університету та Нікопольський економічний університет. Всього студентів навчальних закладів I-II рівнів - 4373чол., III-IV рівнів - 4099 чол.

Лікарсько-оздоровчий потенціал міста включає 16 лікувально-профілактичних установ з поліклініками на 1 910 відвідувань у зміну, стаціонарами на 955 ліжок.

Для культурних потреб мешканців міста працює 9 закладів культури клубного типу, які підпорядковані різним відомствам і нараховують 137 творчих колективів та клубних формувань за інтересами.

У 2001 р. на підставі наукових досліджень фахівців Інституту Історії України НАН України, Інституту Археології НАН України, Нікопольського державного краєзнавчого музею на чолі з академіком НАН України Троньком П.Т. було встановлено рік заснування м. Нікополя від часу заснування на його території Микитинської Запорозької Січі - 1639 р. Ця дата рішенням виконавчого комітету нікопольської міської ради від 24 квітня 2002 р. № 203 визнана офіційною датою заснування міста.

З населенням міста в сфері фізичної культури і спорту працюють 133 тренери, які культивують 24 види спорту. Всіма формами фізкультурно-оздоровчої роботи охоплено 20,8 тис. чол. або 15,5 % від населення міста. Нікополь гідно представлений на Всеукраїнських та міжнародних змаганнях. Спортивною гордістю міста є майстер спорту міжнародного класу Олена Антонова - учасниця Олімпійських ігор в Атланті, Сіднеї, Греції з метання диску; заслужений майстер спорту Максим Стенковий - двократний чемпіон Світу зі спортивно скелелазіння; майстер спорту міжнародного класу Сергій Балабан - срібний призер чемпіонату світу та Європи з боротьби самбо та дзюдо. Їх готували заслужені тренери України В. Воловик, Г. Дашко, Н. Кудренко, О. Мимріков. Місто є незаперечним лідером у змаганнях міст області на юнацьких і молодіжних спортивних обласних іграх, за що неодноразово нагороджувалося дипломами і кубками.

Взято:

Жуковський М.П. Нікополь

. -

Нікополь: НВ МФД. - 2006. - 43 с.

Переведення в електронний вигляд: Волкова К.Ф.

▣ **На землі козацької слави (до 500-річчя козацтва)**

Автор сценарію та режисер В. Городько

Камера-1, 1991 р. [У разі використання матеріалів цього сайту посилання на сайт обов'язкове](#)